

Петровська Д. Р.,
*здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
за спеціальністю 081 «Право»
Національної академії внутрішніх справ*

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Захист права власності держави за кордоном є однією з проблемних тем наукових досліджень як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу. Така обставина обумовлена тим, що питання захисту права власності завжди пов'язане із відновленням прав колишнього власника та припиненням прав недобросовісного набувача на майно. Таке питання постало відразу після завершення Другої Світової війни, зокрема щодо повернення історичних і культурних цінностей.

На жаль вимушені констатувати, що на сучасному етапі розвитку державності Україна зіткнулась зі складним явищем – російською військовою агресією, яка розпочалась 20 лютого 2014 року і отримала більш жорсткий прояв у вигляді широкомасштабного військового вторгнення 24 лютого 2022 року. Цей факт призвів до нагромадження величезної кількості питань, пов'язаних із визначенням правового статусу майна, яке знаходиться на окупованих територіях – у Автономній Республіці Крим та в окремих районах Донецької, Запорізької, Луганської та Херсонської областей України.

Наведене вказує на актуальність обраної теми та потребує окремого науково-теоретичного дослідження окремих аспектів захисту права власності України за кордоном, подальшого вдосконалення чинного законодавства про власність та її захист, а також вдосконалення практики його застосування.

У цивільному праві дослідженню проблем захисту, зокрема реституції права власності, а також окремих способів захисту прав присвячені праці наступних провідних українських науковців: В. В. Бутньов, І. В. Болокан, М. І. Гаврилюк, О. Б. Гнатів, О. В. Дзера, І. О. Дзера, В. В. Джузь, Г. В. Єременко, І. С. Канзафарова, Т. С. Ківалова, В. М. Коссак, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць, Р. А. Майданик, С. М. Романович, Я. М. Романюк, З. В. Ромовська, І. В. Спасибо-Фатєєва, Є. О. Харитонов, Р. Б. Шишка, Я. М. Шевченко, О. С. Яворська, Г. Б. Яновицька. Окреме місце займають наукові праці українських вчених-цивілістів, присвячені реституції, як способу поновлення порушених майнових прав, приведення їх до стану,

що існував на момент вчинення дії, якою заподіяно шкоди. Так, реституція була предметом дисертаційного дослідження В. О. Кучера «Нікчемні правочини» (2004 р.) [1], М. Лещинська-Вьонцек «Цивільно-правова відповідальність держави України у правовідносинах реституції власності» (2019 р.) [2]. Також реституційні правовідносини були предметом вивчення за спеціальністю історія, зокрема, дисертаційне дослідження Д. І. Гетьмана «Повернення і реституція історико-культурних цінностей в українсько-польсько-російських відносинах (1920-ті–1930-ті рр.)» (2010 р.) [3] і фундаментальне наукове монографічне дослідження С. Кота «Повернення і реституція культурних цінностей у політичному та культурному житті України (XX – поч. XXI ст.)» (2020 р.) [4].

Однак, вироблення загального наукового підходу до захисту, зокрема реституції права власності України за кордоном залишилися поза межами цих наукових досліджень.

Відомо, що майно, яке належить на праві власності державі Україна, яке знаходиться за кордоном, можна поділити за певними критеріями. За джерелом походження воно поділяється на таке, що перейшло до України в порядку правонаступництва від радянського союзу та таке, яке було набуто за час незалежності України, починаючи з 1991 року. За часом перебування майно може знаходитися постійно або тимчасово. З точки зору цивільно-правової кваліфікації майно в іноземних країнах може бути рухомим або нерухомим, а також наділений іншими ознаками, визначеними у ст. ст. 183–189 Цивільного кодексу України [5]. На підставі критерію характеру власності – майно, що належить державі Україна і майно, яке належить територіальним громадам, хоча воно і наділено ознаками комунальної форми власності.

Станом на 2023 рік за кордоном знаходиться державне майно, що належить:

- 120-ти посольствам, зокрема: а) Європа – 45; б) Азія та Океанія – 25; в) Африка та Близький Схід – 34; г) Північна Америка – 4; г) Південна Америка – 12.

- 34-м Генеральним консульствам.

- 7-ми Представництвам України при міжнародних організаціях.

Також майно, що належить торгівельним представництвам, внески Національного банку України, морські судна, літаки та інші транспортні засоби, які тимчасово знаходяться за кордоном, майно, яке належить різним благодійним організаціям та державним фондам. Окреме місце посідає майно, що належить Православній церкві України, Українській греко-католицькій церкві та церквам інших віросповідань.

Правове становище державного майна, що знаходиться за кордоном, визначається як українським законодавством, так і законодавством країни місцезнаходження майна, а також на підставі міжнародних угод за участю України. Іншими словами, основну роль у регулюванні права власності та інших речових прав, ускладнених іноземним елементом, відіграє колізійний метод, який закріплений у ЗУ «Про міжнародне приватне право» [6].

Державна власність України має спеціальний статус, оскільки вона наділяється певним імунітетом. В доктрині міжнародного приватного права виділяють п'ять основних елементів імунітету держави: а) судовий імунітет (юрисдикційний імунітет) – невідомість держави суду іноземної держави; б) імунітет без попереднього забезпечення позову – заборона застосовувати будь-які заходи для попереднього забезпечення позову; в) імунітет від примусового виконання іноземного судового рішення – заборона приймати будь-які примусові заходи із виконання судового (арбітражного) рішення будь-якими органами іноземної держави; г) імунітет власності держави – недоторканність державної власності, що знаходиться на території іноземної держави; д) імунітет угод (контрактів) держави – до контрактів, які укладаються державою або фізичною чи юридичною особою, повинно застосовуватися саме право держави, якщо немає інших домовленостей [7].

В контексті вищезазначеного хотілося б зупинитися на цікавому, актуальному й досить показовому прикладі для нашої держави. У грудні 2016 року суд Нідерландів ухвалив рішення про повернення в Україну предметів скіфської епохи, які були вивезені з Криму до Європи. Виставка «Крим – золотий острів у Чорному морі» проходила 19 січня 2014 року у Рейнському краєзнавчому музеї у німецькому місті Бонн. Пізніше вона відкрилася в археологічному музеї Алларда Пірсона в голландському місті Амстердам. Виставка тривала з 07 лютого по 31 серпня 2014 року, однак у наслідок окупації Криму Російською Федерацією не змогла повернутися до кримських музеїв. 14 грудня 2016 року Окружний суд Амстердама ухвалив рішення, що «Скіфське золото» повинно бути повернене на підконтрольну українській владі територію. Цей об'єкт культурної спадщини включає в себе 565 предметів з музейного фонду України, зокрема археологічні знахідки, скарби, вартість яких становить понад 10 мільйонів євро. На підставі конвенції ЮНЕСКО (ст. 6 ч. 3) [8], відповідно до якої твори мистецтва повертають суверенній державі, яке надало ці твори у тимчасову експозицію, а не самопроголошеній республіці, експонати з чотирьох кримських музеїв повинні повернутися до Києва замість окупованого Сімферополя. Апеляційний суд Амстердама 26 жовтня

2021 року ухвалив рішення про передачу Україні «Скіфського золота». У своєму рішенні суд наголосив на праві Росії оскаржити зазначене рішення у Верховному суді Нідерландів.

9 червня 2023 року Верховний суд Нідерландів підтвердив рішення Апеляційного суду Амстердаму в жовтні 2021 року щодо «скіфського золота» – його треба передати Україні, чим поставив крапку в цьому тривалому спорі [9].

З огляду на наведений приклад можемо дійти висновку, що суд іноземної юрисдикції визнав за Україною право розпоряджатися своїм культурним надбанням і право на повернення такого культурного надбання. Окрім того, Україна має сильну юридичну позицію як по конвенції ЮНЕСКО [8], так і по українському законодавству, яке застосовується до цієї справи і відповідно до якого Україна є належним власником на об'єкти культурної та історичної спадщини.

Військова російська агресія в Україні спрямована на знищення української культурної спадщини шляхом її руйнування, знищення, викрадення та привласнення. З лютого 2022 року Російська Федерація на регулярній основі вчиняла акти умисної крадіжки з українських національних культурних закладів. Предметом масових крадіжок є вивіз та привласнення культурних цінностей; творів живопису, графіки та скульптури; предметів музейного значення; фрагменти архітектурних, історичних і художніх пам'яток.

У підсумку варто зазначити, що подальший процес повернення державного майна з-за кордону – це складна правова конструкція не тільки в площині українського законодавства, яке потребує напрацювання певного інструктивного алгоритму дій, а й міжнародного та, в свою чергу, характеризується доволі тривалою за часом процедурою. Можемо констатувати, що на кожний конкретний випадок чекає справа в міжнародних судових інстанціях і це потребує консолідації української та міжнародної юридичної спільноти по збору необхідних доказів і доведення істини в судах.

Список використаних джерел:

1. Кучер В. О. Нікчемні правочини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2005. 16 с.
2. Лещинська-Вьонцек М. Цивільно-правова відповідальність держави України у правовідносинах реституції власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2019. 20 с.
3. Гетьман Д. І. Повернення і реституція історико-культурних цінностей в українсько-польсько-російських відносинах (1920-ті – 1930-ті рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2010. 20 с.

4. Кот С. Повернення і реституція культурних цінностей у політичному та культурному житті України (XX – поч. XXI ст.) : монографія. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 1020 с.

5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV (редакція від 10 червня 2023 року). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

6. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV (редакція від 23 грудня 2022 року). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

7. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кунецової, Р. А. Майданика. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 976 с.

8. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини : від 16 лист. 1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text

9. Нідерланди повернуть «скіфське золото» Україні. URL : <https://glavcom.ua/world/observe/niderlandskij-sud-postanoviv-peredati-skifske-zoloto-ukrajini-933346.html>

10. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21.09.1999 р. № 1068-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text> (дата звернення: 25.05.2023).

11. Про повернення предметів культури, незаконно вивезених з території держави-члена, та про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 1024/2012 (нова редакція) : Директива 2014/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 15 травня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-14#n119 (дата звернення: 25.05.2023).